

VLIV ETNIZACE PROBLÉMŮ SPOJENÝCH S ROMSKÝMI KOMUNITAMI NA VNÍMÁNÍ ROMŮ BUDOUCÍMI STŘEDOŠKOLSKÝMI PEDAGOGY

Vladislav Jankovych

Abstrakt: Článek se zabývá etnizací problémů týkajících se těch sociálně nepřízřívobivých komunit, ve kterých jsou výrazněji zastoupeni příslušníci romské menšiny. Tato etnizace je dána do kontextu s aktuálním lidovým diskurzem týkajícím se Romů a úzce spojeným se symbolickou formou sociálního vyloučení Romů ze strany majoritní většiny české populace. Část tohoto diskurzu je zde zachycena ve spojitosti s výzkumem postojů k Romům ze strany vysokoškolských studentů, budoucích pedagogů na středních školách. Výsledky výzkumu jsou zde porovnávány s některými dosavadními podobnými výzkumy v této oblasti.

Klíčová slova: diskurz, etnizace, Romové, sociální vyloučení, symbolické vyloučení

HOW ETHNICISATION ISSUES RELATED TO ROMA COMMUNITIES EFFECT THE PERCEPTION OF ROMA PEOPLE BY FUTURE SECONDARY SCHOOL TEACHERS

Abstract: This article is concerned with the ethnicisation of issues relating to the socially maladjusted communities made up largely by members of the Roma minority. This ethnicisation is put into context with the current discourse about the Roma people and closely related to the symbolic form of the social exclusion of the Roma people by the majority Czech population. Part of this discourse is recorded here in connection with research into the attitudes toward the Roma people held by university students—future secondary school teachers. The research results are compared with a number of similar pieces of research in this area conducted in the past.

Key words: discourse, ethnicisation, the Roma people, social exclusion, symbolic exclusion

Prezentovaný výzkum zachycuje vnímání Romů ze strany budoucích středoškolských pedagogů, tedy aktuálních studentů bakalářského studijního programu Specializace v pedagogice, konkrétně denního i kombinovaného studia oborů Učitelství odborných předmětů a Učitelství praktického vyučování a odborného výcviku. V příspěvku je nahlíženo na sociální aspekty etnizace soudobé problematiky týkající se širších společenských problémů spojených se sociálně nepřizpůsobivými komunitami, které mají mezi svými členy výrazné zastoupení romských jedinců, bez ohledu na míru sociálního vyloučení dané komunity.

Cíl příspěvku

Příspěvek se snaží poukázat na eticky sporné dopady etnizace společenských problémů spojených s životním stylem neasimilovaných členů romských komunit, zejména z hlediska podílu této etnizace na symbolickém vylučování Romů, dále z hlediska zavádějících interpretací postojů majoritní populace vůči Romům a z hlediska (ne)systémové preference integrace Romů na úkor asimilace Romů do většinové společnosti.

Metodologie výzkumného šetření

Výzkumným vzorkem bylo 153 vysokoškolských studentů prvního a třetího ročníku bakalářského studijního programu Specializace v pedagogice, kteří se připravují na povolání středoškolského učitele. Jednalo se o 40 mužů a 113 žen, z nichž 34 respondentů bylo ve věku do 22 let, 35 ve věku 23–24 let, 21 ve věku 25–26 let a 63 ve věku nad 26 let. Mezi respondenty nebyl žádný Rom.

Jako výzkumná metoda byly použity dva po sobě předložené dotazníky, přičemž každý z nich, kromě otázek na věk a pohlaví, obsahoval dvě výzkumné otázky.

První dotazník obsahoval modifikovanou otázku ze Škály sociální distance Emory Bogarduse „*I would willingly admit members of each race to my street as neighbours*“ (Kleg, Yamamoto, 1998, s. 188), kterou jsme upravili do podoby odpovídající našim potřebám tak, aby byla zároveň srovnatelná s jinými zjištěními v této oblasti, tedy „*Vadilo by Vám mít za sousedy Romy?*“ s možnostmi: určitě ano, spíše ano, spíše ne, ne. Současně s touto otázkou byl respondentům položen dotaz, nakolik souhlasí s tím, že výrok „*Romové často kradou*“ odpovídá realitě.

V druhém dotazníku byla stejným respondentům položena otázka, zda by jim vadilo mít za souseda slušného Roma, který chodí do práce, nežije ze sociálních dávek, nemá žádné potíže se zákonem a slušně vychovává své děti, které chodí do školy. Dále byl položen dotaz, zda by jako souseda zvolili raději

Tabulka 1

Četnost odpovědí na otázku: *Vadilo by Vám mít za sousedy Romy?*

Odpověď	n_i	p_i (%)	+ (%) / - (%)
Určitě ano	52	34,0	85,6
Spíše ano	79	51,6	
Spíše ne	18	11,8	14,4
Určitě ne	4	2,6	

tohoto Roma, nebo raději sociálně nepřizpůsobivého bílého občana českého původu a české národnosti, pokud by si mohli vybrat.

Výsledky a diskuze

Dotazníkové šetření přineslo zjištění, která jsou částečně porovnatelná s dřívějšími výzkumy jiných autorů. Rabušic (2000) uvádí výsledky výzkumu, ve kterém byla respondentům (reprezentativní výběrový soubor české populace starší 18 let) položena otázka „V tomto seznamu jsou různé skupiny lidí. Můžete prosím vybrat všechny ty, koho byste nechtěl(a) mít za sousedy?“, přičemž v roce 1991 ($n = 2110$) označilo Romy přibližně 75 % procent dotázaných, zatímco v roce 1999 ($n = 1908$) označilo Romy 40 % dotázaných. V roce 2000 agentuře IVVM v odpovědi na tutéž otázku označilo Romy 80 % dotázaných respondentů vybraných kvótním výběrem (Ryšavý, 2003). V našem výzkumu by respondentům určitě či spíše vadilo mít za souseda Roma v téměř 86 % (viz tabulka 1).

Byť se na první pohled může zdát, že mezi našimi respondenty je o něco vyšší procento těch, kterým by vadilo mít za sousedy Romy, než v rámci běžné populace, nelze takto usuzovat zejména z důvodu jinak nastaveného dotazníku. Ve srovnávaných výzkumech Rabušice (2000) a Ryšavého (2003) byl respondentům předložen seznam, který obsahoval následující položky: alkoholiky, narkomany, Romy, kriminálníky, homosexuály, lidi s HIV, levicové extremisty, pravicové extremisty, citově nestabilní, jinou rasu, imigranty, muslimy, početnou rodinu, Židy. Uvedené výzkumy tedy alespoň částečně odlišovaly např. mezi skupinou Romů a skupinou kriminálních, zatímco náš dotazník u respondentů v první otázce předpokládá výskyt asociací mezi příslušností k romské komunitě a kriminálním chováním. Existenci této asociace přikládáme vlivu lidového diskurzu o Romech spojeného s generalizací a etnizací mediálně prezentovaných problémů souvisejících se soužitím s těmi Romy, kteří vykazují nižší míru sociálního přizpůsobení s ohledem

Tabulka 2

Četnost odpovědí na otázku: Výrok „Romové často kradou“ je podle Vás:

Odpověď	n_i	p_i (%)	+ (%) / - (%)
Zcela odpovídající realitě	34	22,2	93,5
Převážně odpovídající realitě	109	71,2	
Spíše neodpovídající realitě	8	5,2	6,5
Zcela neodpovídající realitě	2	1,3	

na hodnoty majoritní populace (Jankových, 2011). Existence této asociace je následně potvrzena výsledky odpovědí respondentů na druhou otázku.

Vzhledem k tomu, že nás zajímá souvislost mezi četnostmi výše uvedených odpovědí na otázku „*Vadilo by Vám mít za sousedy Romy?*“ a mezi současným lidovým diskurzem týkajícím se Romů, položili jsme respondentům i druhou otázku, která reflektuje část lidového diskurzu o Romech, zachytitelného například v lidové anekdotě: *Potkají se dva Romové a jeden se ptá druhého: „Kam jdeš?“ „Do Tesca, koupit si svetr.“ „Tak jestli tě nechytí, kup mi taky jeden.“* (zdroj: <http://www.superanekdoty.cz/cikani-romove/stranka-8/>). Z námi získaných odpovědí vyplývá, že výrok „Romové často kradou“ zcela či z větší části odpovídá realitě podle téměř 94 % respondentů v našem výzkumu (viz tabulka 2).

Lidový diskurz úzce souvisí se symbolickým sociálním vylučováním Romů. V pilotáži, která předcházela tomuto výzkumu, se nám ukázala souvislost mezi symbolickým sociálním vylučováním Romů a mezi některými charakteristikami Romů zachytitelnými v lidovém diskurzu, přičemž jednou z těchto charakteristik bylo právě pojetí Romů jakožto jedinců, kteří se často dopouštějí krádeží.

Je však potřeba brát v úvahu, že uvedené dvě otázky našeho dotazníku se nezabývají skutečným vztahem majoritní populace a Romů, ale vztahem majoritní populace k simulakru Roma, které je součástí symbolického sociálního vylučování pomocí vytyčování hranic mezi „my“ a „oni“ (Radostný, 2005).

V tabulce 3 je zřejmá korelace mezi mírou přesvědčení, že „Romové kradou“ a mírou odmítání Romů za sousedy. Dalo by se usuzovat, že čím silnější je u respondentů asociace mezi příslušností k romské komunitě a kriminálním chováním (zde reprezentovaným sklonem ke krádežím), tím je u nich silnější odmítání Romů za sousedy. Tento úsudek však z provedeného dotazování přímo nevyplývá. Zároveň v našem dotazování nebyla nijak zohledněna existence případných generalizovaných osobních zkušeností respondentů s Romy nebo se soužitím s Romy, vycházíme tedy pouze

Tabulka 3

Korelační koeficienty odpovědí na otázku č. 1 a otázku č. 2 z prvního dotazníku

		Otázka 1: <i>Vadilo by Vám mít za sousedy Romy?</i>			
		Určitě ano	Spíše ano	Spíše ne	Určitě ne
Otázka č. 2: Výrok „Romové často kradou“ je podle Vás:	Zcela odpovídající realitě	0,5126	-0,3950	-0,1464	0,0109
	Převážně odpovídající realitě	-0,3672	0,4542	-0,0369	-0,2579
	Spíš neodpovídající realitě	-0,1685	-0,1252	0,2787	0,3295
	Zcela neodpovídající realitě	-0,0826	-0,1189	0,1366	0,3418

Korelační koeficienty, za použití pozorování 1-153; 5 % kritická hodnota (oboustranná) = 0,1587 pro $n = 153$

Tabulka 4

Četnost odpovědí na otázku: *Vadilo by Vám mít za souseda slušného Roma, který 1. chodí do práce, 2. slušně vychovává své děti, které chodí do školy, 3. nežije ze sociálních dávek a 4. nemá žádná potíže se zákonem?*

Odpověď	n_i	p_i (%)	+ (%) / - (%)
Určitě by mi vadil	8	5,2	21,6
Spíše by mi vadil	25	16,3	
Spíše by mi nevadil	57	37,3	78,4
Určitě by mi nevadil	63	41,2	

z předpokladu existence zprostředkovaných zkušeností se simulakrem Roma předávaných pomocí lidového diskurzu.

Abychom v této souvislosti mohli odlišit obecný vztah majoritní populace k Romům, aniž by byl zatížen zevšeobecňujícími charakteristikami vyplývajícími z etnizace problematických případů spojených s Romy, představili jsme v následující otázce Roma, který postrádá charakteristiky, které jsou součástí symbolického vyloučení. Odpovědi na otázku uvedenou v tabulce 4 dostáváme téměř inverzní odpovědi v porovnání s odpověďmi v otázce uvedené v tabulce 1.

Aby bylo možno následně posoudit vliv negativních charakteristik, které společnost na základě symbolického sociálního vyloučení přisuzuje Romům jako celku, přiřadili jsme tyto charakteristiky osobě označené jako „bílý spoluobčan českého původu a české národnosti“, přičemž jsme ponechali

Tabulka 5

Četnost odpovědí na otázku: Kdybyste si mohli vybrat jako souseda slušného Roma, nebo sociálně nepřizpůsobivého bílého spoluobčana českého původu a české národnosti, který nechodí do práce, posílá děti krást místo školy, žije ze sociálních dávek, které pravidelně utrácí za alkohol a gambling, a má často problém se zákonem nejen kvůli své agresivitě... koho byste zvolil(a)?

Odpověď	n_i	p_i (%)	+ (%) / - (%)
Určitě slušného Roma	89	58,2	96,1
Spíše slušného Roma	58	37,9	
Spíše sociálně nepřizpůsobivého bílého Čecha	6	3,9	3,9
Určitě sociálně nepřizpůsobivého bílého Čecha	0	0,0	

na výběr mezi ním a Romem, který tyto charakteristiky postrádá. Výsledky dotazování ukazují tabulka 5.

Závěr

Odpověď na otázku „Vadilo by Vám mít za sousedy Romy“ je spojena zejména s mírou symbolického sociálního vyloučení Romů. Romem respondenti v odpovědi na uvedenou otázku vnímají především simulakrum Roma, které je tvořeno především mentálním obrazem Roma, který je vyjádřen právě pomocí symbolického sociálního vyloučení v lidovém diskurzu o Romech. Z tohoto hlediska nelze odpověď na tuto výzkumnou otázku interpretovat z hlediska míry rasismu (anticiganismu) nebo sociální intolerance společnosti.

Na základě našeho výzkumu se nám spíše potvrzují informace získané pilotáží provedenou před výzkumem na základě nestandardizovaných rozhovorů. Tedy, že prostřednictvím simulakra Roma jsou na úrovni symbolického sociálního vyloučení Romové vnímáni především jako Romové, kteří často kradou (podílejí se na drobných krádežích) nebo se podílejí na jiné kriminalitě, včetně násilné, dále jsou vnímáni jako Romové, kteří nechodí do práce nebo pracují nelegálně a současně zneužívají dávky státní sociální podpory, které utrácí jinak než způsobem, ke kterému jsou určeny, a dále jsou vnímáni jako Romové, kteří se nepodílejí na budoucí změně aktuálního stavu prostřednictvím řádné výchovy svých potomků a jejich podpory ve vzdělávání potřebném pro začlenění do společnosti z hlediska majoritní společnosti obvyklým způsobem.

Je velmi pravděpodobné, že na utváření takového obrazu Romů se podílí mediální a následně lidová etnizace problémů spojených s těmi sociálně

vyloženými komunitami, jež jsou většinově obývány Romy, kteří byli integrováni do společnosti způsobem, který příliš nebrání tradičnímu způsobu života Romů před zákazem kočování v roce 1958 (Hajská, 2011), které jim poskytovaly jen minimum prostředků k jejich existenci, a proto byly doplňovány a nahrazovány nelegálními způsoby obživy, například krádežemi (Nečas, 2002).

Je zřejmé, že mediální obraz a z něj vycházející lidový diskurz založený na základě zobecnění sociálně nepřizpůsobivého chování určité části Romů, vede k etnizaci problematiky soužití majority se sociálně nepřizpůsobivými občany, což poškozuje zájmy té části romské populace, která se dokázala asimilovat do české společnosti a přijmout její hodnoty, způsob života a péče o potomky. Tyto zájmy pak mohou být poškozovány i na různých stupních vzdělávání, je-li romský žák či student učitelem a majoritními spolužáky vnímán prostřednictvím jejich představy o simulakru Roma.

Problematická je rovněž politizace veškeré problematiky spojené se soužitím majority a romské menšiny. I v našem výzkumu volíme označení Romů jakožto „Romů“ zejména s ohledem na kult politické korektnosti. Nejsme si však jisti, zda celkový výsledek trvání na politicky korektním vyjadřování o Romech nevede spíše k frustraci určité části populace, která se ve výsledku může obracet spíše proti Romům.

Vymáhání politicky korektního vyjadřování vede spíše k protireakcím, které spočívají v obhajobě odmítání politicky korektní mluvy, kterou lze zachytit například v pojednání J. Štěpána (2007) o Základních problémech argumentace: *„Na výtku, že používám tzv. politicky nekorektní slovo ‚cikán‘, namítám: V cikánštině znamená Rom totéž co v češtině člověk, ale člověk jsem já také, i když cikán nejsem. Obdobně je v eskymáčtině Inuit totéž co člověk v češtině; člověk jsem, Eskymák nejsem. Tedy tak jako nemáme důvod začít říkat Eskymákům Inuité (a nikoho to nepohoršuje), není ani důvod přestat užívat slovo cikáni (byť se někteří pohoršují).“*

Stejně tak jako se stále častěji mluví o selhání konceptu multikulturalismu v Evropě, tak lze mluvit i o selhávání procesu integrace Romů do české společnosti, který Romům na jedné straně říká „nemůžete žít svým původním způsobem života“ a na druhé straně jim říká „začleňte se mezi majoritu bez ztráty vlastní kultury a identity“. Vláda ČR (Romská, 2006) uvádí, že v roce 2001 na území ČR žilo dle kvalifikovaných odhadů 150000 až 300000 příslušníků romské komunity, přičemž při sčítání lidu 2001 se k romské národnostní menšině přihlásilo celkem 11746 osob. V roce 1991 se při Sčítání lidu, domů a bytů hlásilo k romské národnosti 32903 osob, v roce 2011 to bylo 5199 osob (Předběžné, 2011). O tom, že by proces integrace Romů vedl k zachování identity, tedy nemůže být řeč. Zdá se pravděpodobnější, že

asimilovaný Rom, který přijme hodnoty a životní styl majoritní společnosti, bude touto společností oceňován dostatečně na to, aby v rámci sebepečení dokázal své etnické kořeny nepopírat.

Jak dokládá předložený výzkum, při možnosti volby by před sociálně nepřizpůsobivým bílým etnickým Čechem dalo 96 % respondentů přednost sousedství s asimilovanými Romy.

Literatura

- HAJSKÁ, M. *Romové v českém vzdělávacím systému* [online]. c2012, poslední revize 2. 1. 2006 [cit. 2011-02-13]. WWW: http://www.epolis.cz/download/pdf/materials_53_1.pdf.
- JANKOVÝCH, V. 2011. Psychologický kontext symbolického vyloučení romských žáků. In *Žiak v kontexte psychológie a pedagogiky*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, s. 390–399. ISBN 978-80-557-0239-1.
- KLEG, M., YAMAMOTO, K. 1998. As the World Turns: Ethno-racial Distances after 70 Years. *Social Science Journal*, vol. 35, no. 2, pp. 183–190.
- NEČAS, C. 2002. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 129 s. ISBN 80-244-0497-4.
- Předběžné výsledky Sčítání lidu, domů a bytů 2011 – Česká republika: obyvatelstvo podle národnosti podle velikostních skupin obcí* [online]. c2011, poslední revize 13. 12. 2011 [cit. 2011-02-13]. WWW: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/9500339D75/\\$File/pvcr061.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/9500339D75/$File/pvcr061.pdf).
- RABUŠIČ, L. 2000. Koho Češi nechtějí? O symbolické sociální exkluzi v české společnosti. *Sociální studia*, roč. 5, č. 1, s. 63–81. ISSN 1212-36.
- RADOSTNÝ, L. 2005. Faktory sociálního vyloučení. In SÝKORA, L., TEMELOVÁ, J. *Prevence prostorové segregace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Ministerstvo pro místní rozvoj, s. 71–80.
- Romská národnostní menšina* [online]. c2006, poslední revize 6. 4. 2006 [cit. 2011-10-07]. WWW: <http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rnm/mensiny/romska-narodnostni-mensina-16149>.
- RYŠAVÝ, D. 2003. Sociální distance vůči Romům: případ vysokoškolských studentů. *Sociologický časopis*, roč. 39, č. 1, s. 55–77.
- ŠTĚPÁN, J. 2007. Základní problémy argumentace. In HORYNA, B., KROB, J. *Cesty k vědě: Jak správně myslet a psát*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, s. 170. ISBN 978-80-7182-223-3.

Autor

Mgr. Vladislav Jankových, Institut celoživotního vzdělávání, Mendelova univerzita v Brně, Zemědělská 5, 602 00 Brno, e-mail: vladislav.jankovych@mendelu.cz